

Aan alle priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers die werkzaam zijn met een zending van de aartsbisschop van Utrecht, alsmede de emeriti-priesters en emeriti-diakens in het Aartsbisdom Utrecht en allen die zich inzetten voor de viering van de liturgie in het Aartsbisdom Utrecht

Utrecht, dinsdag na Pinksteren, 29 mei 2012

Broeders en zusters in Christus,

Bij dezen bied ik u de notitie aan

Over bepaalde onderdelen van de Eucharistieviering

en zowel de taken die eigen zijn aan de priester of de diaken als de taken die een pastoraal werk(st)er of andere lekenbedienaar in de Eucharistieviering kan vervullen

Deze notitie is opgesteld door de staf van het Aartsbisdom Utrecht om helderheid te geven over bepaalde taken die in de viering van de Eucharistie eigen zijn aan de priester of diaken en alleen door hen kunnen worden vervuld, alsook over bepaalde taken die een pastoraal werk(st)er of andere lekenbedienaar in de Eucharistie kan vervullen.

Deze notitie was reeds aangekondigd, zij het met een iets andere titel, in mijn brief van 5 maart jl. om antwoord te geven op een aantal praktische vragen die gerezen waren over de waardige en juiste viering van de H. Eucharistie.

Van harte hoop ik dat deze notitie eraan mag bijdragen dat de liturgie, in het bijzonder de viering van de Eucharistie, op een waardige en juiste wijze gevierd wordt volgens de richtlijnen van de Kerk. Graag spreek ik mijn grote waardering uit voor de velen die zich hiervoor inzetten en hebben ingezet.

Dat iedereen op grond van zijn of haar doopsel en vormsel – bisschoppen, priesters en diakens tevens op grond van hun wijding – met grote dankbaarheid en liefde voor de Eucharistie zijn of haar taak vervulle, tot eer van God en tot opbouw van de Kerk. Dat zo de actieve deelname van alle gelovigen worde bevorderd, in eenheid met heel de Kerk van God.

In Christo,

+ Willem Jacobus kardinaal Eijk,
aartsbisschop van Utrecht

Over bepaalde onderdelen van de Eucharistieviering

**en zowel de taken die eigen zijn aan de priester of de diaken
als de taken die een pastoraal werk(st)er of andere
lekenbedienaar in de Eucharistieviering kan vervullen**

Overeenkomstig:

- Het *Algemeen Statuut van het Romeins Missaal* (ASRM), in: 'Liturgische Documentatie', dl. 3, NRL 2004.
- *De Algemene inleiding op het Romeins missaal*, Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie, NRL 1979.
- De instructie *Redemptionis sacramentum* (RS) over 'wat nageleefd en vermeden dient te worden met betrekking tot de allerheiligste Eucharistie' van de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de regeling van de Sacramenten, in: 'Liturgische Documentatie', dl. 3, NRL 2004.
- De instructie *Ecclesiae de mysterio* (EM), over enige vragen betreffende de medewerking van lekenangelovigen aan het dienstwerk van de priesters, van de Congregatie voor de Clerus, 1997, in: 'Katholieke Documentatie', 25 (1997), nr. 8.
- *De Catechismus van de Katholieke Kerk* (CKK), 1997 (geactualiseerde editie uit 2008).
- *Het Wetboek van Canoniek Recht* (CIC), 1983 (Nederlandse vertaling 1987).
- De brieven van de Nederlandse bisschoppen over liturgie, in het bijzonder de Eucharistie, in: 'Liturgische Documentatie', dl. 5, NRL 2008.
- J. Hermans, *Diaconale assistentie tijdens de Eucharistie*, NRL 2011.

Ambten en bedieningen in de Eucharistieviering

De Eucharistieviering is een handeling van Christus en de Kerk, dat wil zeggen: van het heilige volk dat is verenigd en gerangschikt onder de bisschop. Daarom raakt zij het gehele lichaam van de Kerk; dat manifesteert zij, daarop werkt zij in; de afzonderlijke leden van de Kerk worden er nu op verschillende wijzen door beïnvloed overeenkomstig de verscheidenheid van rangen, van functies en van de actieve deelname. Op deze wijze manifesteert het christenvolk – “een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, Gods eigen volk” – zijn samenhangende en hiërarchische ordening. Allen dus, gewijde bedienaren of christengelovigen-leken, moeten bij de vervulling van hun functie of taak uitsluitend en volledig datgene doen wat hun toekomt (ASRM nr. 91).

De gewijde bedienaar van de Eucharistie: bisschop en priester

De bisschop is “de beheerder van de genade van het hogepriesterschap” (*Lumen Gentium* nr. 26), in het bijzonder in de Eucharistie (CKK nr. 893). Iedere wettige Eucharistieviering wordt door de bisschop geleid, ofwel door hem persoonlijk ofwel door zijn helpers, de priesters (ASRM nr. 92). Elke Eucharistieviering in het bisdom valt dus onder de verantwoordelijkheid van de diocesane bisschop en wordt in eenheid met hem gevierd.

Ook de priester die in de Kerk op grond van zijn wijdingsmacht in de persoon van Christus het offer opdraagt, staat om deze reden aan het hoofd van het hier en nu vergaderde gelovige volk, zit zijn gebed voor, verkondigt het volk de heilsboodschap, verenigt het volk met zich bij het opdragen van het offer door Christus in de Heilige Geest aan de Vader, en geeft aan zijn broeders en zusters het Brood van het eeuwig leven dat hij zelf met hen deelt. Wanneer hij dus de Eucharistie viert, moet hij God en het volk dienen op waardige en nederige wijze en door de manier waarop hij zich gedraagt en Gods woorden uitspreekt, de gelovigen bewust maken van de levende tegenwoordigheid van Christus (vgl. ASRM nr. 93). Christus – Hogepriester en hoofd van de Kerk – wordt in de Eucharistieviering vertegenwoordigd door de priester die door de priesterwijding aan deze Hogepriester gelijk is gemaakt. De priester handelt krachtens het wijdingssacrament ‘in persona Christi capitis’ (in de persoon van Christus, het hoofd). Door de gewijde bedienaren, in het bijzonder de bisschoppen en de priesters, wordt de aanwezigheid van Christus als hoofd van de Kerk zichtbaar gemaakt in de gemeenschap van de gelovigen (vgl. CKK nr. 1548). De priesters – verenigd met de bisschop in zijn priesterlijke waardigheid en door het wijdingssacrament gelijkvormig gemaakt aan het beeld van Christus, de hoogste en eeuwige priester – zijn gewijd om het Evangelie te preken, de herders van hun gelovigen te zijn en de goddelijke eredienst te

vieren “als waarachtige priesters van het Nieuwe Verbond” (*Lumen Gentium* nr. 28). Hun gewijde taak vervullen zij vooral in de Eucharistische dienst, waarbij zij in de persoon van Christus handelend optreden, zijn mysterie verkondigen en de smeekbeden van de gelovigen verbinden met het offer van Christus, hun hoofd (vgl. CKK nr. 1566).

De diaken als eerste dienaar in de Eucharistie

Na de priester neemt de diaken op grond van de heilige wijding die hij heeft ontvangen, de eerste plaats in onder hen die dienen in de Eucharistieviering. Want reeds vanaf de oudste tijd van de apostelen is in de Kerk de gewijde orde van het diaconaat hoog in eer gehouden. Het is de roeping en de taak van de diaken om de bisschop of de priester te ondersteunen. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de liturgie (vgl. CKK nr. 1554). Zij zijn gewijd voor het dienstbetoon. Het komt hen toe om de bisschop en de priesters bij te staan onder andere in de viering van de heilige mysteriën, vooral de Eucharistie (vgl. CKK nr. 1570). In de Eucharistieviering heeft de diaken zijn eigen aandeel door het voorlezen van het Evangelie en eventueel door het verkondigen van Gods Woord (de homilie), door bij het ‘gebed van de gelovigen’ (voorbede) de intenties uit te spreken, door het assisteren van de priester, het gereedmaken van het altaar en door de dienst bij de viering van het offer, door het uitdelen van de Eucharistie aan de gelovigen, vooral onder de gedaante van wijn (lees: door hen uit de kelk te laten drinken), en soms ook door het geven van aanwijzingen voor de gebaren en de lichaamshouding van het volk (vgl. ASRM nr. 94).

De deelname van christengelovigen- leken

Christus, Hogepriester en enige middelaar, heeft de Kerk gemaakt “tot een koninklijk geslacht van priesters voor zijn God en Vader” (Apok. 1, 6). Heel de gemeenschap van de gelovigen als zodanig is priesterlijk. De gelovigen oefenen het gemeenschappelijk priesterschap uit dat hun door het doopsel en het vormsel is geschonken (vgl. CKK nr. 1546). Dat komt ook tot uitdrukking door de actieve deelname van de christengelovigen-leken aan de Eucharistieviering en door het vervullen van taken in de Eucharistieviering die hun toekomen.

Tot heil van de gemeenschap en heel de Kerk van God oefenen sommigen van de lekgelovigen terecht en op prijzenswaardige wijze overeenkomstig de traditie enkele taken uit met betrekking tot de viering van de heilige liturgie. Het is gepast dat meerdere personen de verschillende taken of delen van dezelfde taak onder elkaar verdelen en uitvoeren (RS nr. 43).

Men dient het gevaar te vermijden dat de complementaire verhouding tussen het handelen van clerici en leken wordt verduisterd, zodat de taak van de leken aan een zogenaamde ‘clericalisering’ onderhevig wordt, wanneer de gewijde bedienaren ten onrechte datgene op zich nemen wat eigen is aan het leven en het handelen van de christengelovigen-leken (vgl. RS nr. 45).

Maar de complementariteit wordt ook verduisterd, wanneer diakens en niet-gewijde gelovigen gebeden uitspreken of welk ander deel ook dat aan de celebrerende priester is voorbehouden: met name geldt dit voor het eucharistisch gebed en de afsluitende doxologie “Door Hem en met Hem ...”. Evenmin is het toegestaan dat zij handelingen en gebaren verrichten die eigen zijn aan de celebrant. Ook is het niet toegestaan dat een niet-gewijde gelovige feitelijk quasi-voorzitter is van de Eucharistieviering, terwijl aan de priester een minimaal deel wordt overgelaten om de geldigheid ervan te garanderen. Leken mogen ook geen paramenten dragen die aan de priesters of diakens zijn voorbehouden. Dat geldt niet alleen voor het dragen van een kazuifel of dalmatiek, maar ook voor het dragen van een stoel in welke vorm dan ook (vgl. EM, Praktische bepalingen, art. 6, par. 2).

Het Algemeen Statuut van het Romeins Missaal spreekt ook over de bijzondere bedieningen van de acoliet, de lector, de psalmist, de schola of het koor, de cantor, de koster, de collectant, de ceremoniarius en degene(n) die de gelovigen in de kerk ontvangen en hen begeleiden bij de processies (vgl. ASRM nrs. 98 t/m 106). Ook wordt de liturgische functie van de ‘commentator’ beschreven die eventueel voor de gelovigen beknopte verklaringen, aanwijzingen en aansporingen geeft om hen binnen te leiden in de viering en te brengen tot een beter begrip ervan. Deze ‘monitiones’ van de commentator moeten zorgvuldig voorbereid, sober en helder zijn (ASRM nr. 105). De rol van commentator kan door een pastoraal werk(st)er of een andere lekenbedienaar worden vervuld.

De liturgische boeken

Op bijzondere wijze dient ervoor gezorgd te worden dat de liturgische boeken, vooral het evangeliarium en het lectionarium, die bestemd zijn voor de verkondiging van Gods woord en daarom een bijzondere verering genieten, in de liturgische handeling werkelijk tekenen en symbolen zijn van de hemelse zaken en daarom waarlijk waardig, sierlijk en mooi zijn (ASRM nr. 349).

Het is daarom van niet te onderschatten belang dat de liturgische boeken van de Kerk – naast de hierboven genoemde boeken in het bijzonder ook het Altaarmissaal – zichtbaar gebruikt worden. Deze boeken onderstrepen de waardigheid van de liturgie en zijn een teken van de eenheid van de liturgie van heel de Kerk. In deze liturgische boeken staan de vertalingen die voor de liturgie zijn voorgeschreven. Daaraan dienen allen zich te houden.

Voor vieringen met kinderen is er een speciaal ‘Evangelieboek voor vieringen met kinderen’. Daarin is ook opgenomen het ‘Lectionarium voor de Eerste Heilige Communie’. Diverse (evangelie-)lezingen uit dit Evangelieboek bieden de mogelijkheid om – zoals gebruikelijk bij het voorlezen van het passieverhaal – deze voor te lezen in een rollenspel. Het ‘Evangelieboek voor vieringen met kinderen’ is een uitgave van de Beleidssector Liturgie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie/NRL, ‘s-Hertogenbosch 2011.

Bepaalde onderdelen van de Eucharistieviering en de bedienaren ervan

1. Openingsriten

Begroeting

De priester spreekt de woorden uit wanneer allen het kruisteken maken. Hij spreekt daarna de begroeting uit. Zo mogelijk doet hij dit bij zijn zetel, welke op het priesterkoor een teken moet zijn van zijn taak om ‘in persona Christi’ de samenkomst van de gelovigen voor te zitten en het gebed te leiden, tenzij de omstandigheden dit verhinderen (vgl. ASRM nr. 310). Allen staan - indien mogelijk - tijdens de begroeting.

Inleidend woord

Na de begroeting van de verzamelde gemeenschap door de priester kan hijzelf, een diaken of een pastoraal werk(st)er of een andere lekenbedienaar de gelovigen verwelkomen en in korte bewoordingen inleiden in de Eucharistieviering van de dag (vgl. ASRM nr. 50).

De boete-akt

De priester nodigt uit tot de boete-akt, die na een korte stilte staande door heel de gemeenschap met een algemene belijdenisformule wordt verricht en door de priester met de absolutie wordt besloten (ASRM nr. 51): “Moge de almachtige God ...”.

Het ‘Heer, ontferm U’

Na de boete-akt volgt altijd het ‘Heer, ontferm U’ (Kyrie, eleison). Als het ‘Heer, ontferm U’ echter onderdeel is van de boete-akt, dan kunnen de onderdelen van deze boete-akt voorgebeden of gezongen worden door de priester zelf, een diaken, een pastoraal werk(st)er of andere lekenbedienaar. Ook kan de cantor, het koor of kunnen allen deze onderdelen zingen (vgl. ASRM nr. 52).

Het ‘Eer aan God’

Omdat de tekst van de hymne ‘Eer aan God’ (Gloria) een zeer oude en eerbiedwaardige hymne is, waardoor de Kerk, in de Heilige Geest vergaderd, God de Vader en het Lam verheerlijkt en smekend aanroept, kan deze hymne

niet door een andere vervangen worden. Het ‘Eer aan God’, tijdens welke allen staan, wordt ingezet door de priester of eventueel door een cantor of door het koor. Het wordt door allen tegelijk gezongen, of door het volk afwisselend met het koor, of door het koor alleen. Als het niet gezongen wordt, dient het door allen samen gezegd te worden of in twee koren die elkaar antwoorden (vgl. ASRM 53).

Collecta-gebed

De priester nodigt allen uit om te bidden. Allen zijn een moment stil om zich bewust te worden voor Gods aanschijn te staan en om hun eigen gebeden uit te kunnen spreken in hun hart. Daarna spreekt de priester het gebed dat gewoonlijk ‘collecta’ wordt genoemd en dat de aard van de viering tot uitdrukking brengt (vgl. ASRM nr. 54).

Dit gebed wordt, evenals het ‘gebed over de gaven’ en het ‘gebed na de communie’, door de priester, die in de persoon van Christus aan het hoofd staat van de samenkomst, tot God gericht in naam van heel de verzamelde gemeenschap. Daarom worden deze gebeden ‘presidentiële’ gebeden genoemd (vgl. ASRM nr. 30).

De aanwezigen verenigen zich met het collecta-gebed en maken het zich eigen door te antwoorden met de acclamatie ‘Amen’ (vgl. ASRM. nr. 54). Hierna gaan allen zitten.

2. Liturgie van het Woord

Inleiding op de liturgie van het Woord

Het kan wenselijk zijn om de lezingen uit de Heilige Schrift (kort) in te leiden, opdat Gods Woord in de geesten en harten van de gelovigen met meer vrucht ontvangen kan worden. Deze korte inleidingen kunnen worden verzorgd door de priester zelf, of een diaken, of een pastoraal werk(st)er of andere lekenbedienaar (vgl. ASRM nr. 31 en nr. 105, b).

Eerste lezing – antwoordpsalm – Tweede lezing

In de lezingen wordt voor de gelovigen de tafel van Gods Woord bereid en worden de schatkamers van de Bijbel voor hen opengesteld. Het verdient daarom de voorkeur vast te houden aan de ordening van de Bijbellezingen, waardoor de eenheid van de beide Testamenten en van de heilsgeschiedenis duidelijk wordt gemaakt; het is dan ook niet toegestaan de lezingen en de

antwoordpsalm, die het Woord van God bevatten, door andere niet-Bijbelse teksten te vervangen (vgl. ASRM nr. 57).

De regels om af te wijken van de voor de betreffende dag voorziene Bijbelse lezingen vindt men in het Algemeen Statuut van het Romeins Missaal (ASRM 356-362).

De taak om de lezingen voor te dragen is volgens de traditie niet presidentieel. De eerste lezing en de tweede lezing worden voorgedragen door een lector of een andere lekenbedienaar (vgl. ASRM nr. 59). Zo komt het delen in het gemeenschappelijk priesterschap mede tot uitdrukking.

De lezingen worden door degene die leest besloten met ‘Woord van de Heer’ (Verbum Domini). Deze woorden drukken immers ons geloof uit dat door deze lezing God zelf op dat moment tot ons spreekt. Allen antwoorden met ‘Wij danken God’ (Deo gratias).

De antwoordpsalm vormt een integraal deel van de liturgie van het Woord en bevordert de overweging van het Woord van God. Daarom kan een antwoordpsalm niet vervangen worden door een lied, hoe mooi ook. De antwoordpsalm dient een antwoord te zijn op elke lezing afzonderlijk en gewoonlijk uit het lectionarium genomen te worden.

Het verdient de voorkeur dat de antwoordpsalm gezongen wordt voorgedragen, minstens het antwoord van het volk. De psalmist of cantor van de psalm draagt de psalmverzen voor. Indien de psalm niet gezongen kan worden, wordt zij op een geschikte wijze gebeden om de overweging van het Woord van God te bevorderen (vgl. ASRM nr. 61). Dit bidden van de psalm wordt gedaan door een lector of een andere lekenbedienaar.

De acclamatie voor het Evangelie

Na de lezing die onmiddellijk voorafgaat aan het Evangelie, wordt – om Christus in zijn Woord te begroeten – het Alleluia of een ander door de rubrieken vastgesteld gezang gezongen, naar gelang hetgeen de liturgische tijd vraagt. Het Alleluia voor en na het vers voor de evangelielezing wordt door allen staande gezongen onder leiding van het koor of cantor. Het vers zelf wordt echter alleen door het koor of de cantor gezongen (vgl. ASRM nr. 62). Indien het niet gezongen wordt, dan kan het worden gezegd (vgl. ASRM nr. 63) door een lector of andere lekenbedienaar.

Wanneer er slechts één lezing voor het Evangelie plaats heeft, kan de acclamatie voor het Evangelie weggelaten worden als het niet gezongen wordt (zie ASRM nr. 63, ook voor meer regelingen in dezen).

Evangelie

Het Evangelie wordt allereerst voorgedragen door de diaken, hij die gewijd is voor de drievoudige diaconie van de liturgie, de woordverkondiging en de werken van de caritas. Bij zijn wijding heeft de bisschop hem het evangelieboek overhandigd met de woorden “Ontvangt het Evangelie van Christus, waarvan u de verkondiger bent geworden” (De wijding nr. 210).

Als er geen diaken in de Eucharistieviering aanwezig is, dan wordt het Evangelie voorgelezen door – indien aanwezig – een priester die concelebrant is. Als er geen andere priester is, dan door de celebrant zelf (vgl. ASRM nr. 59).

De lezing van het Evangelie, die “het hoogtepunt van de liturgie van het Woord vormt,” is overeenkomstig de traditie van de Kerk in de viering van de heilige liturgie voorbehouden aan de gewijde bedienaar. Daarom is het een leek, ook al is hij/zij een religieus, niet geoorloofd het Evangelie voor te lezen in de viering van de Heilige Eucharistie (vgl. RS nr. 63).

Voordat een diaken het Evangelie voordraagt, vraagt hij de bisschop of de priester om de zegen. Daarna neemt hij het evangelieboek van het altaar om het voor te dragen bij de ambo. (vgl. Diaconale assistentie tijdens de Eucharistie, J. Hermans, pag. 57). Als een bisschop de celebrant is en er is geen diaken maar wel een priester die concelebreert, dan draagt deze priester het Evangelie voor. Hij vraagt eveneens de zegen aan de bisschop.

Homilie

De homilie is deel van de liturgie en wordt sterk aanbevolen, zij is immers noodzakelijk om het christelijk leven te voeden. Zij dient een of ander aspect van de Schriftlezingen of een andere tekst uit het gewone (ordinarium) of het eigen (proprium) van de mis van de dag toe te lichten, en daarbij rekening te houden ofwel met het mysterie dat gevierd wordt, ofwel met de bijzondere noden van de toehoorders (ASRM nr. 65).

Op zondagen en verplichte feestdagen moet een homilie gehouden worden in alle Eucharistievieringen waar de geloofsgemeenschap is samengekomen. Zij kan niet achterwege blijven tenzij om een ernstige reden (vgl. ASRM nr. 66), bijvoorbeeld vanwege de gezondheidstoestand van de celebrant.

De homilie tijdens de Eucharistie is voorbehouden aan de priester of diaken (canon 676, p1 CIC). De homilie dient gewoonlijk door de celebrerende priester zelf gehouden te worden ofwel door hem te worden toevertrouwd aan een concelebrerende priester of soms eventueel ook aan een diaken, maar nooit

aan een leek (ASRM nr. 66, 94; RS 64; Benedictus XVI, *Sacramentum caritatis*

53). Wanneer een celebrant om een ernstige reden de homilie niet kan houden, bevelen wij aan dat deze door een diaken wordt gehouden.

De niet-gewijde gelovigen zijn dus uitgesloten van het houden van de homilie tijdens de viering van de Eucharistie, ook wanneer zij de taak vervullen van pastoraal werk(st)er, pastoraal assistent of catechist, bij welke soort van communiteit of vereniging ook. Het gaat in feite niet om een eventuele grotere bekwaamheid of theologische opleiding, maar om een bediening die is voorbehouden aan hen die het wijdingssacrament hebben ontvangen en daardoor in de persoon van Christus spreken. Zelfs de diocesane bisschop is niet gemachtigd hierin te dispenser, omdat het niet slechts gaat om een disciplinaire wet, maar om een wet die de functies betreft van onderricht en heiliging die nauw met elkaar verbonden zijn (vgl. EM, hoofdstuk 2, art. 3). Het verbod op het toelaten van leken tot het houden van de homilie tijdens de viering van de Eucharistie geldt ook voor seminaristen en theologiestudenten (vgl. RS nr. 66).

Men dient voor ogen te houden dat overeenkomstig het voorschrift van canon 767, par. 1 elke voorafgaande norm als afgeschaft wordt beschouwd die niet-gewijde gelovigen heeft toegelaten tot het houden van de homilie tijdens de viering van de Eucharistie. Dit toelaten wordt afgekeurd, zodat het krachtens geen enkele gewoonte kan worden toegestaan (RS nr. 65).

In bijzondere gevallen en om een gerechtvaardigde reden kan de homilie gehouden worden door een bisschop of een priester die bij de viering aanwezig is, maar niet kan concelebreren (vgl. ASRM nr. 66).

Het is in een uitzonderlijke situatie toegestaan dat leken op bijzondere dagen – zoals roepingenzondag of ziekenzondag – een korte inleiding of “een kort getuigenis” geven, ter bevordering van een beter begrip van de liturgie, als illustratie bij de homilie van de priester of eventueel de diaken; die homilie door priester of diaken kan niet door zulk een getuigenis vervangen worden en moet daarom daadwerkelijk gehouden worden. Dit getuigenis mag niet zulke karakteristieken hebben, dat het voor een homilie kan worden aangezien (vgl. EM, hoofdstuk 2, art. 3, par. 2 en 3).

Hieruit volgt dat een pastoraal werk(st)er of andere lekengelovige na of tijdens de homilie door de priester of diaken een kort persoonlijk getuigenis kan geven dat een uitdrukkelijk mystagogisch doel moet hebben: de aanwezigen te helpen om de liturgie die gevierd wordt beter te verstaan.

Dergelijke uitzonderlijke gebeurtenissen kunnen zich voordoen bij:

- een huwelijksviering waarbij hij/zij getuigt van het geloof en de liefde die hij/zij bij het bruidspaar heeft ervaren alsook van zijn/haar eigen vreugde om het sacrament van het huwelijk, als teken van Gods liefde;
- een huwelijksjubileum waarbij hij/zij getuigt van het geloof en de liefde die hij/zij heeft ervaren bij het jubilerende echtpaar en de zegeningen die God hen gegeven heeft;
- een jubileum of andere bijzondere gelegenheid van een parochie, locatie of gemeenschap waarbij hij/zij getuigt van wat door Gods zegen opgebouwd is;
- een viering van de Eerste Heilige Communie of een gezinsviering waarbij hij/zij getuigt van het geloof in de aanwezigheid van onze Heer Jezus in het sacrament van de Eucharistie en van de eigen vreugde en dankbaarheid hierom;
- een gemeenschappelijke viering van de ziekenzalving waarbij hij/zij getuigt van de kracht en de vrede die God geeft aan zieken en hoe hij/zij zelf gesterkt en verrijkt wordt in het geloof en het leven in de omgang met zieken en hen die lijden;
- een uitvaart waarbij hij/zij getuigt van het geloof en de liefde van de overledene en hoezeer dit geloof en deze liefde ook de Kerk heeft verrijkt en mee opgebouwd, ook hem-/haarzelf;
- een bedevaart waarbij hij/zij getuigt van de dankbaarheid en de vreugde om als pelgrims met elkaar in het huis van de Heer te zijn, in dat specifieke heiligdom en hoe dit hem-/haarzelf sterkt om als pelgrim voort te gaan op weg naar het hemelse Jeruzalem.

Het is echter belangrijk dat de eigen plaats en functie van de homilie niet tekort wordt gedaan als gevolg van een persoonlijk getuigenis, dat daarom beknopt dient te zijn. Daarom moet er ook een goede afstemming vooraf plaatsvinden over de inhoud van de homilie en het persoonlijk getuigenis dat erop volgt en dat in feite een bevestiging en verdieping wil zijn van hetgeen in de homilie door de priester of eventueel de diaken is verkondigd. Het houden van een persoonlijk getuigenis is geen recht. Het is aan de celebrant om te bepalen of een persoonlijk getuigenis wordt gehouden, hetzij na of tijdens de homilie of als kort woord bij de inleiding na de begroeting.

Een dialoog tijdens de homilie wordt niet uitgesloten, wanneer dit sporadisch en met voorzichtigheid gebeurt als een middel van uitleg. Dat mag echter niet zo functioneren dat de plicht tot prediking aan anderen wordt gedelegeerd (vgl. EM, art. 3, par. 2 en 3).

De geloofsbelijdenis

De geloofsbelijdenis ofwel ‘het symbolum’ heeft tot doel dat alle aanwezigen het Woord van God, dat in de Schriftlezingen is verkondigd en in de homilie is uitgelegd, beantwoorden. Tevens worden door de geloofsbelijdenis de grote mysteries van het geloof in herinnering geroepen, voordat met de viering van de Eucharistie wordt begonnen (vgl. ASRM nr. 67).

Het is van groot belang dat voor de geloofsbelijdenis in de Eucharistie een voor de liturgie goedgekeurde tekst uit het Romeins Missaal gebruikt wordt, omdat het gaat om de belijdenis van het geloof van de Kerk van alle tijden en plaatsen.

De geloofsbelijdenis moet door de priester samen met het volk staande gezongen of gezegd worden op de zondagen en op hoogfeesten. De zondag als Dag des Heren alsook de hoogfeesten zijn bij uitstek dagen waarop het verbond van Christus met zijn Kerk viere gevierd wordt, dankbaar om ons doopsel waardoor wij met Hem en zijn Kerk verbonden zijn; wij belijden die dagen dan ook het geloof dat bij ons doopsel is beleden.

De geloofsbelijdenis kan ook gezegd worden in bijzondere vieringen met een meer plechtig karakter. Als de geloofsbelijdenis gezongen wordt, wordt deze ingezet door de priester of eventueel door een cantor of door het koor. De geloofsbelijdenis wordt gezongen ofwel door allen tegelijk ofwel afwisselend door volk en koor ofwel in twee koren die elkaar afwisselen (vgl. ASRM nr. 68).

Gebed van de gelovigen (voorbede)

Het ‘gebed van de gelovigen’ (voorbede) wordt ingeleid alsook besloten door de priester. De intenties worden zo mogelijk door de diaken voorgedragen – hij die het dienstwerk verricht van het aandragen, waaronder van de gebeden van de gelovigen – of anders door een lekenbedienaar of andere lekengelovige (vgl. ASRM nrs. 71, 171 en 177). Allen staan tijdens het ‘gebed van de gelovigen’.

3. Eucharistische liturgie

Bereiding van de gaven

Na het ‘gebed van de gelovigen’ (de voorbede) kan de bereiding van de gaven van brood en wijn worden aangekondigd alsmede de inzameling van de

collecte. Dit is allereerst een taak van de commentator. Behalve zij die een taak verrichten, zitten allen.

Het is overigens de bedoeling dat de gelovigen die in deze Eucharistieviering te communie gaan, een Heilige Hostie ontvangen die in deze viering is geconsacreerd. Er zullen dus voldoende hosties naar het altaar worden aangedragen.

Eucharistisch gebed

Tijdens het Laatste Avondmaal heeft Christus het paasoffer en paasmaal ingesteld waardoor het kruisoffer voortdurend in de Kerk tegenwoordig wordt gesteld, wanneer de priester die Christus de Heer vertegenwoordigt, hetzelfde doet wat de Heer zelf deed en aan zijn leerlingen opdroeg te doen ter gedachtenis aan Hem (ASRM nr. 72).

Onder datgene wat de priester toekomt, neemt het Eucharistisch gebed dat het hoogtepunt is van de gehele viering, de eerste plaats in (ASRM nr. 30). Het uitspreken van het Eucharistisch gebed is, krachtens zijn wijding, eigen aan de priester, die het offer opdraagt in de persoon van Christus. Het is niet geoorloofd dat enkele gedeelten door een diaken, een lekenbedienaar of door de gelovigen afzonderlijk of door alle gelovigen samen worden uitgesproken. Het Eucharistisch gebed dient derhalve door de priester alleen in zijn geheel te worden uitgesproken (vgl. RS nr. 52).

Tijdens het Eucharistisch gebed staan alleen de celebrant en de andere priesters die concelebreren bij het altaar. Zij dragen ‘in persona Christi’ immers het offer op. Als een diaken assisteert, staat hij een weinig achter de (hoofd)celebrant, opdat hij kan dienen bij de kelk of het missaal (vgl. ASRM nr. 179). Alle anderen blijven tijdens het Eucharistisch gebed bij hun zitplaats staan en knielen zo mogelijk bij de consecratie.

Gebed des Heren

Tezamen met de boete-akt, de geloofsbelijdenis, het gebed van de gelovigen (voorbede) is het ‘gebed des Heren’ (Onze Vader - Pater noster) belangrijk om de actieve deelname van de gelovigen tot uitdrukking te brengen en te bevorderen (vgl. ASRM nr. 36). Het is de bedoeling dat dit gebed door allen gezongen of gesproken kan worden en wel in de voor de liturgie goedgekeurde formule.

De priester spreekt de uitnodiging tot dit gebed uit en allen bidden dit gebed staande. Daarna bidt de priester het ‘embolisme’ (Verlos ons Heer - Libera nos). Vervolgens besluiten allen met de doxologie ‘Want van U is het koninkrijk’ (Quia tuum est regnum).

Vrederitus

Nadat de priester het vredegebed en “De vrede des Heren zij altijd met u” (Pax Domini sit semper vobiscum) heeft gezegd en het volk heeft geantwoord “En met uw geest” (Et cum spiritu tuo), nodigt de diaken eventueel uit tot de vredewens. Hij zegt dan: “Wenst elkaar de vrede” (Offerte vobis pacem) (vgl. ASRM nr. 181). Als er geen diaken aanwezig is, dan spreekt de celebrerende priester zelf deze woorden uit.

Het is passend dat eenieder het teken van vrede op sobere wijze alleen geeft aan degenen die zich het dichtst bij hem of haar bevinden; de celebrerende priester blijft altijd binnen het priesterkoor (vgl. ASRM nr. 82; RS 72). Deze sobere wijze wil bijdragen aan de eerbied voor het Heilig Sacrament op het altaar die niet onderbroken wordt door een al te uitgebreide wijze van het geven van de vredewens.

Uitnodiging tot de communie

Aan de liturgische uitnodiging door de priester en het antwoord van de gelovigen “Heer, ik ben niet waardig” kan de priester, diaken of commentator een opwekking laten voorafgaan om het waardig communiceren te bevorderen. Hier zij verwezen naar enkele modellen van de Nederlandse Bisschoppenconferentie, te vinden in ‘Liturgische Documentatie’, dl. 5, p. 151/152.

De priester gaat als eerste te communie. Daarmee wordt uitgedrukt dat niet hij de gastheer van de Eucharistie is, maar Christus zelf. Tevens wil zo zichtbaar worden dat ook hij niet waardig is, dat ook hij leeft van Gods genade. Na zelf één geworden te zijn met de Heer, reikt hij het Lichaam van Christus uit aan anderen: hij geeft aan anderen wat hij eerst zelf heeft ontvangen. Dat de priester als eerste te communie gaat, is dus geen teken van zijn waardigheid, maar eerder andersom. De priester gaat op dat moment voor in verootmoediging, om één te worden met Hem die voor ons Zijn Lichaam en Bloed heeft gegeven tot op het kruis en ons – die het teken daarvan ontvangen in de Heilige Communie – vraagt Hem in die liefde na te volgen. “Weest wat gij ziet en ontvangt wat gij zijt” (H. Augustinus van Hippo, sermo 272, In die Pentecostis).

Het is – behalve voor de celebrerende priester - geen plicht om in elke eucharistieviering te communiceren. Nadat de priester zelf te communie is gegaan, reikt hij de communie uit aan degenen die willen communiceren en in de vereiste gesteltenis verkeren. Daarbij wordt een volgorde in acht genomen. Allereerst de diaken. Daarna communiceren degenen die assisteren bij het uitdelen van de Heilige Communie. Allen ontvangen – zoals de priester – de

Heer eerst zelf, worden één met Hem in de Heilige Communie, om vanuit die eenheid met Hem, anderen in die eenheid te doen delen.

Hierna wordt de Heilige Communie uitgereikt aan de andere gelovigen. Hierbij wordt gezegd: “Lichaam van Christus” (Corpus Christi). Andere teksten zijn hier niet geoorloofd. Het is van wezenlijk belang dat ieder die de Heilige Communie ontvangt, de geloofsbelijdenis kan beamen dat hij/zij het Lichaam van Christus ontvangt. Voorkomen moet ook worden dat degene die de Heilige Communie uitreikt zijn of haar eigen interpretatie voorhoudt, in plaats van de woorden die de Kerk hiervoor gekozen heeft en die ons geloof in de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in de Heilige Hostie tot uitdrukking brengen. Daarbij is het ook teken van eenheid dat overal ter wereld dit geloof wordt gedeeld, uitgesproken en beaamd bij het ontvangen van de Heilige Communie. Voorkomen moet ook worden dat er aan de gelovigen ergernis wordt gegeven wanneer zij niet de woorden horen die zij mogen verwachten.

Nadat de woorden “Lichaam van Christus” geklonken hebben, antwoordt degene die de Heilige Communie heeft ontvangen met: “Amen”. Dat is een diepe uitdrukking van het geloof van de Kerk dat wij in de Heilige Communie Christus zelf ontvangen. Dat geloof beamen wij.

Eveneens wordt “Amen” gezegd als de mogelijkheid gegeven is tot de kelkcommunie en de woorden geklonken hebben: “Bloed van Christus” (Sanguis Christi).

De kelkcommunie dient plaats te vinden door rechtstreeks uit de kelk te drinken of door de Heilige Hostie die door degene die de Heilige Communie uitreikt, is ingedoopt in de kelk, te ontvangen op de tong (richtlijnen t.a.v. de communie onder beide gedaanten, zie: RS nr. 100 - nr. 105).

Uitdelen van de communie

De priester(s) en de diaken(s) delen de Heilige Communie uit. Als het aantal communicanten zeer groot is kan de priester – wanneer er niet voldoende andere priesters en/of diakens zijn om de Heilige Communie uit te delen – buitengewone bedienaren bij zich roepen om te helpen, dat wil zeggen: allereerst de officieel aangestelde acoliet of ook andere gelovigen die officieel hiervoor aangewezen zijn. In geval van nood kan de priester geschikte gelovigen voor deze gelegenheid aanwijzen (vgl. ASRM nrs. 100 en 162). Altijd dienen zij uit de hand van de priester die celebreert, het vaatwerk te ontvangen dat de gedaanten van de allerheiligste Eucharistie bevat die aan de gelovigen uitgedeeld dienen te worden (ASRM nr. 162).

Als er gewoonlijk een aantal gewijde bedienaren aanwezig is dat ook voldoende is voor het uitdelen van de Heilige Communie, dan kunnen er geen buitengewone bedienaren van de Heilige Communie worden aangewezen. In dergelijke omstandigheden dienen zij die immers als buitengewone bedienaren voor een dergelijk dienstwerk zijn aangewezen, dit niet uit te oefenen. Afkeurenswaardig is het gebruik van priesters die, hoewel zij zelf bij de viering aanwezig zijn, zich toch onthouden van het uitdelen van de communie en deze taak aan leken toevertrouwen (RS nr. 157).

Een buitengewone bedienaar van de Heilige Communie kan immers alleen maar de communie uitdelen, wanneer geen priester of diaken aanwezig is, wanneer een priester door een zwakke gezondheid of door ouderdom of om een andere werkelijke reden is verhinderd, of wanneer het aantal gelovigen dat te communie gaat, zo groot is dat de viering zelf van de Eucharistie uitzonderlijk lang zou duren. Dit dient echter zo verstaan te worden dat een korte verlenging een absoluut onvoldoende reden is, rekening houdend met de omstandigheden en de cultuur van de plaats (RS nr. 158).

Buitengewone bedienaren van de Heilige Communie zijn allereerst de acolieten die officieel door de bisschop zijn aangesteld (dit zijn mannelijke leken). Is iemand eenmaal officieel tot acoliet aangesteld, dan kan hij zonder verdere aanstelling de Heilige Communie uitreiken wanneer dit nodig is.

Vervolgens zijn er mannen en vrouwen die voor langere tijd of voor altijd officieel zijn aangesteld tot buitengewoon bedienaar van de Heilige Communie. Hiervoor is de toestemming vereist van de bisschop of van degene die daartoe door de bisschop de volmacht hebben gekregen: hulpbisschoppen, bisschoppelijke vicarissen en gedelegeerden.

De buitengewone bedienaar van de Heilige communie krijgt een officiële aanstelling, in aanwezigheid van het volk, binnen of buiten de Eucharistieviering. Deze aanstelling gebeurt door de priester (celebrant). De orde van dienst voor de aanstelling van personen die als buitengewoon bedienaar de Heilige Communie uitreiken vindt men in: De heilige communie en de verering van de eucharistie buiten de mis (Liturgie van de sacramenten en andere kerkelijke vieringen), NRL 1975, pag. 80-87.

Daarnaast zijn er buitengewone bedienaren die voor een enkele gelegenheid assisteren bij het uitreiken van de Heilige Communie. Zij (mannen en vrouwen) die daartoe geschikt zijn, worden door de priester aangewezen om – wanneer dat noodzakelijk is – de Heilige Communie uit te reiken. De aanwijzing gebeurt tijdens de betreffende viering. Na het ‘Lam Gods’ (Angus Dei) zegent de priester hem/haar met de woorden: “De Heer zegene u om nu het Lichaam van

Christus aan uw broeders en zusters te geven.” Hij/zij antwoordt met “Amen” (vgl. Altaarmissaal pag. 1346).

Nadat de priester zelf gecommuniceerd heeft, geeft hij de Heilige Communie aan de betrokken persoon, indien deze wil communiceren. Vervolgens reikt hij hem/haar de ciborie of schaal aan en gaat samen met hem/haar de Heilige Communie aan de gelovigen uitreiken.

Als het nodig is dat er Heilige Communie uit het tabernakel (Heilige Reserve) gehaald wordt - ter aanvulling van de Heilige Communie die tijdens de betreffende Eucharistieviering is geconsacreerd - dan geschiedt dat in principe door de priester of de diaken; de gewijde bedienaren zijn immers de aangewezen personen voor het omgaan met de Heilige Communie.

Wanneer de priester of diaken hiertoe echter niet zelf in staat is, kan de acoliet of de buitengewone bedienaar dat voor die gelegenheid doen.

4. Slotriten

Voorafgaande aan de zegen

Wanneer de priester het ‘gebed na de Communie’ - waarbij allen staan - heeft beëindigd, kunnen er korte mededelingen worden gedaan door de priester zelf, een diaken, een pastoraal werk(st)er of een andere lekenangelovige.

Zegen en wegzending

De diaken nodigt allen uit zich te buigen voor de zegen. Na de zegen door de priester zegt de diaken: “Gaaf nu allen heen in vrede” (Ite, missa est) (vgl. ASRM nr. 185). De gelovigen antwoorden: “Wij danken God” (Deo gratias).

Directorium voor Eucharistievieringen met kinderen –

Enkele punten

van de Congregatie van de Goddelijke Eredienst (1973)

Zie: Liturgische Documentatie, dl. 1, NRL 2002 (pag. 126-142)

Het Directorium voor Eucharistievieringen met kinderen maakt onderscheid tussen Eucharistievieringen met volwassenen waaraan ook kinderen deelnemen (nr. 16 – nr. 19) en eucharistievieringen met kinderen waaraan slechts enkele volwassenen deelnemen (nr. 20 – nr. 55), die vooral voor weekdagen worden aanbevolen.

In het eerste geval (Eucharistievieringen met volwassenen waaraan ook kinderen deelnemen) suggereert het Directorium een kinderwoorddienst te houden met een liturgie van het Woord en een preek voor de kinderen op een afgescheiden plaats (nr. 17). Deze eigen liturgie van het Woord begint pas na het collecta-gebed van de Eucharistieviering.

Over de Eucharistievieringen met kinderen waaraan slechts enkele volwassenen deelnemen, zegt het directorium het volgende:

Nr. 24: Er is niets op tegen dat één van de volwassenen, die samen met de kinderen aan de mis deelnemen, met toestemming van de pastoor of van de rector van de kerk, na het Evangelie de kinderen toespreekt, vooral als het de priester moeilijk valt zich aan te passen aan de mentaliteit van de kinderen.

Nr. 41: Aangezien de lezingen uit de Heilige Schrift “het voornaamste deel van de liturgie van het Woord uitmaken, mag ook in de Eucharistievieringen met kinderen een Bijbellezing nooit ontbreken.”

Nr. 42: Wat echter het aantal lezingen op de zon- en feestdagen betreft, houde men zich aan de bepalingen van de Bisschoppenconferenties. Als de drie of twee lezingen die voor de zondagen of de weekdagen zijn vastgesteld, moeilijk door kinderen kunnen worden begrepen, is het geoorloofd twee of slechts één daarvan te lezen, maar de lezing uit het Evangelie mag nooit ontbreken.

Hieruit volgt dat in elke Eucharistieviering met kinderen waar gekozen wordt voor één Schriftlezing altijd de lezing uit het Evangelie zal klinken. Deze en ook de andere lezingen dienen gekozen te worden uit de kerkelijk goedgekeurde lectionaria. Bijzonder aanbevolen wordt het ‘Evangeliarium voor vieringen met kinderen’.

Nr. 48: In alle Eucharistievieringen met kinderen moet groot gewicht worden gehecht aan de preek, waarin het woord van God wordt verklaard. Een preek voor kinderen zal soms overgaan in een dialoog met hen, tenzij men er de voorkeur aan geeft dat ze in stilte luisteren.

Gezinsvieringen/familievieringen

In het Aartsbisdom Utrecht worden in veel kerken ‘gezinsvieringen’ of ‘familievieringen’ gehouden. Het doel van deze vieringen is dat ouders met hun kinderen deelnemen aan en ingroeien in de liturgie van de Kerk.

Voor deze vieringen zijn bijzonder geschikt de Evangelielezingen uit het ‘Evangeliarium voor vieringen met kinderen’ en, indien de gezinsviering of familieviering een Eucharistieviering is, de ‘Eucharistische gebeden voor vieringen met kinderen’.

Het ‘Directorium voor vieringen met kinderen’ uit 1973 spreekt – zoals hierboven is vermeld – over:

1. Eucharistievieringen met volwassenen waarbij ook kinderen aanwezig zijn. Voor deze vieringen wordt een ‘kinderwoorddienst’ aanbevolen.
2. Eucharistievieringen waar vooral kinderen aanwezig zijn en slechts “enkele volwassenen”. Hier kan gedacht worden aan de ‘schoolmissen’ die in het verleden veelvuldig werden gehouden en in 1973 op diverse plaatsen gebruikelijker waren dan heden ten dage. Eucharistievieringen waarbij vooral kinderen aanwezig zijn en slechts enkele volwassenen komen in het Aartsbisdom Utrecht niet frequent voor.

Het ‘Directorium voor vieringen met kinderen’ biedt de mogelijkheid dat de Eucharistievieringen waarbij vooral kinderen aanwezig zijn en die derhalve met inachtneming van de liturgische richtlijnen plaatsvinden en die vooral kinderen willen doen ingroeien in de liturgie van de Kerk, ook op zondagen plaatsvinden. Voor de zondagse gezinsvieringen en familievieringen, die tot doel hebben om allereerst kinderen te doen ingroeien in de liturgie van de Kerk, mag gebruik gemaakt worden van mogelijkheden van het ‘Directorium voor vieringen met kinderen’ uit 1973 voor Eucharistievieringen met kinderen op weekdays.

Dit geldt niet voor de vieringen van het Heilig Vormsel. Omdat het hier de voltooiing van de initiatie in de Kerk betreft, worden de vormelingen als religieus volwassen beschouwd.